

The Effectiveness of Education based on Social Responsibility on Students' Academic Counterproductive Behaviors

Parviz Razaghi¹ , Siavash Talepasand^{2*} , Ishac Rahimian Boogar³

1. PhD student, Faculty of Humanities, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.
2. Associate Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Semnan University, Semnan, Iran.
3. Associate Professor, Department of Psychology, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Semnan University, Semnan, Iran.

❖ **Corresponding Author Email:** stalepasand@semnan.ac.ir

Research Paper

Abstract

Receive: 2022/09/13
Accept: 2022/12/08
Published: 21/03/2023

Keywords:

Social Responsibility, Academic Counterproductive Behaviors, Students

Purpose: Academic counterproductive behaviors are intentional behaviors that endanger the norms of a group or organization and reduce the health of the group or organization. As a result, the aim of this research was to determine the effectiveness of education based on social responsibility on students' academic counterproductive behaviors.

Methodology: This research in terms of purpose was practical and in terms of implementation method was semi-experimental with a pre-test, post-test and 45-day follow-up plan with a control group. The research population was the 9th grade male students of Tehran city in the academic years 2021-22, which 34 people of them were selected with using the available sampling method and randomly divided into two equal groups (17 people in each group) including experimental and control groups. The experimental group received education based on social responsibility for 10 sessions of 45 minutes, and the control group did not receive any education during this time. Data were collected with the academic counterproductive behaviors scale (Rimkus, 2012) and analyzed with the method of variance analysis with repeated measurements and bonferroni post hoc test in SPSS-24 software.

Findings: The results showed that education based on social responsibility reduced students' academic counterproductive behaviors and all its components, including cheating and plagiarism, alcohol consumption, drug consumption, discriminatory behavior, absenteeism, procrastination, deviant behavior and laziness and the results in the follow-up phase also remained ($P < 0.05$).

Conclusion: The findings indicated the effectiveness of education based on social responsibility on reducing students' academic counterproductive behaviors. As a result, to reduce academic counterproductive behaviors can be used from social responsibility training program.

Article Cite:

Razaghi P, Talepasand S, Rahimian Boogar I. (2023). The Effectiveness of Education based on Social Responsibility on Students' Academic Counterproductive Behaviors, Iranian Society of Sociology of Education. 9(1): 1-10.

<https://doi.org/10.22034/ijes.2021.541983.1184>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

انجمن جامعه‌شناسی آموزش و پرورش ایران

اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان

پرویز رزاقی^۱، سیاوش طالع پسند^{۲*}، اسحق رحیمیان بوگر^۳

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده علوم انسانی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۲. دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

۳. دانشیار گروه آموزشی روانشناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

✦ ایمیل نویسنده مسئول: stalepasand@semnan.ac.ir

چکیده

مقاله تحقیقاتی

هدف: رفتارهای غیرمولد تحصیلی، رفتارهایی عمدی است که هنجارهای یک گروه یا سازمان را به خطر می‌اندازد و سلامت گروه یا سازمان را کاهش می‌دهد. در نتیجه، هدف این پژوهش تعیین اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان بود.

دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۲

پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۷

انتشار: ۱۴۰۲/۰۲/۰۲

روش‌شناسی: این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا نیمه‌تجربی با طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری ۴۵ روزه با گروه کنترل بود. جامعه پژوهش دانش‌آموزان پسر پایه نهم شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ بودند که ۳۴ نفر از آنها با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و با روش تصادفی در دو گروه مساوی (هر گروه ۱۷ نفر) شامل گروه‌های آزمایش و کنترل جایگزین شدند. گروه آزمایش ۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای تحت آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی قرار گرفت و در این مدت گروه کنترل آموزشی ندید. داده‌ها با مقیاس رفتارهای غیرمولد تحصیلی (Rimkus, 2012) جمع‌آوری و با روش تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر و آزمون تعقیبی بونفرونی در نرم‌افزار SPSS-24 تحلیل شدند.

واژگان کلیدی:

مسئولیت‌پذیری اجتماعی، رفتارهای غیرمولد تحصیلی، دانش‌آموزان

استناد مقاله:

رزاقی پ، طالع پسند س، رحیمیان بوگر
ا. (۱۴۰۲). اثربخشی آموزش مبتنی بر
مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای
غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان، انجمن
جامعه‌شناسی آموزش و پرورش ایران.
۱۰-۱: (۱)۹.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی باعث کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان و همه مولفه‌های آن از جمله تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال‌کاری، رفتار انحرافی و رخوت شد و نتایج در مرحله پیگیری نیز باقی ماند ($P < 0/05$).

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌ها حاکی از اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان بود. در نتیجه، برای کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی می‌توان از برنامه آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی استفاده کرد.

<https://doi.org/10.22034/ijes.2021.541983.1184>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

رفتارهای غیرمولد تحصیلی مساله و مبحثی بسیار گسترده و مهم برای نظام‌های آموزشی است و باعث درکی گسترده از وضعیت تحصیلی افراد می‌شود (Salgado, Cuadrado and Moscoso, 2022). این سازه برگرفته از رفتارهای غیرمولد کاری است که خود از بافت شغلی نشأت گرفته و به رفتارهای عمدی اشاره دارد که هنجارهای گروه یا سازمان را به خطر می‌اندازد و سلامت گروه یا سازمان را کاهش می‌دهد (Diponegoro, Sari and Bashori, 2020). رفتارهای غیرمولد اعمالی آسیب‌زا هستند که با اهداف مشروع افراد یا سازمان در تضاد و تقابل هستند و باعث ایجاد مزاحمت‌ها و ددرسهایی برای سازمان می‌شوند (Gurlek, 2021). یکی از مباحث مهم نظام‌های آموزشی در این زمینه، رفتارهای غیرمولد تحصیلی است که توجه بسیاری از پژوهشگران و متخصصان آموزشی را به خود جلب کرده است (Cuadrado, Salgado and Moscoso, 2020). رفتارهای غیرمولد تحصیلی نقطه مقابل رفتارهای شهروندی تحصیلی است که رفتارهای شهروندی تحصیلی نشان‌دهنده رفتارهایی مانند کمک به همکلاسی‌ها برای درک و فهم بیشتر درس‌ها، پذیرش شرایط نامساعد تحصیلی و شرکت در فعالیت‌های داوطلبانه تحصیلی است و از طریق افزایش احتمال دریافت حمایت اجتماعی و پسخوراند مثبت سبب افزایش موفقیت تحصیلی می‌شود (Schwager, Hulsheger and Lang, 2016). این رفتارها به دو بخش رفتارهای غیرمولد تحصیلی دیگرمحور و خودمحور تقسیم می‌شود که رفتارهای غیرمولد تحصیلی دیگرمحور شامل رفتارهایی است که به دیگران آسیب می‌زند و رفتارهای غیرمولد تحصیلی خودمحور شامل رفتارهایی است که به خود آسیب می‌زند (Crede and Niehorster, 2009). در یک تقسیم‌بندی دیگر رفتارهای غیرمولد تحصیلی شامل مولفه‌های تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال‌کاری، رفتار انحرافی و رخوت هستند (Cuadrado, Salgado and Moscoso, 2021) و این رفتارها به فرآیند یادگیری آسیب می‌رسانند و مانع کسب موفقیت تحصیلی می‌شوند (Islam, Permzadian, Choudhury, Johnston and Anderson, 2018).

با توجه به نقش مخرب رفتارهای غیرمولد تحصیلی در موفقیت تحصیلی، ضروری است که از روش‌های آموزشی مناسب برای کاهش آن استفاده کرد که به نظر می‌رسد آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی در این زمینه موثر واقع شود و در این برنامه آموزشی احترام به احساس‌ها و حقوق دیگران، همدلی و حساسیت اجتماعی آموزش داده می‌شود (Burgos and Carnero, 2020). مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان احساس تعهد و واکنش هر یک از افراد در قالب نقش‌های خود به دیگران تعریف می‌شود و شامل ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و زیست‌محیطی می‌باشد (Craddock, Spotswood, Rumsey and Diedrichs, 2022). در تعریفی دیگر، مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان تعهد مداوم برای رفتار به شیوه اخلاقی و با هدف بهبود کیفیت زندگی افراد خانواده و جامعه و تلاش برای بهبود وضعیت جامعه تعریف شده است (Filho, Doni, Vargas, Wall, Hindley, Rayman-Bacchus and et al, 2019). این سازه را می‌توان پیونددهنده افراد به یکدیگر دانست که به افراد احساس تعلق جمعی می‌دهد و افراد در راستای توجه به منافع جمعی حرکت می‌کنند (Paola Palacios Garay, Zavaleta Oliver, Chaccara Contreras, Diaz Flores and Rodriguez, 2021). مسئولیت‌پذیری اجتماعی با سازه‌هایی مانند توسعه اخلاقی، همدلی، نوع‌دوستی و ارزش‌ها و رفتارهای اجتماعی همپوشی دارد و به احساس مسئولیت در برابر تصمیم‌ها و رفتارهای شخص، اعتماد به دیگران و صاحب اختیار بودن درباره رفتارهای تحت کنترل شخص اشاره دارد (Galvao, Mendes, Marques and Mascarenhas, 2019). رفتار مسئولانه از شاخص‌های انسان سالم در هر جامعه‌ای است و تقویت و آموزش آن فقط با آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی امکان‌پذیر خواهد بود؛ به‌طوری که در مسئولیت‌پذیری اجتماعی افراد گرایش مسئولانه دارند، برای انجام فعالیت‌های مسئولانه احساس شایستگی می‌کنند، خود را در انجام فعالیت‌های مسئولانه اثرگذار می‌بینند و اعمال و فعالیت‌های مسئولانه انجام می‌دهند (Droms and Stephen, 2015). آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی باعث ارتقاء مهارت‌های شهروندی افراد جامعه می‌شود که آثار آن در بهبود روابط اجتماعی، کاهش رفتارهای سوء اجتماعی و افزایش ویژگی‌های مثبت فردی قابل مشاهده است (Lak, Mohaqueqkamali and Hosseinzadeh, 2019).

درباره آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی پژوهش‌های اندکی انجام شده است و پژوهشی درباره اثربخشی آن بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی یافت نشد. برای مثال Shams and Shafi Naderi (2022) ضمن پژوهشی آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر حس تعلق به مدرسه و انگیزه تحصیلی به این نتیجه رسیدند که روش مداخله مذکور باعث افزایش حس تعلق به مدرسه و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان و مولفه‌های حس تعلق به مدرسه شامل حمایت معلم، مشارکت در اجتماع، رعایت احترام و عدالت در مدرسه، احساس مثبت در مدرسه و تعلق فرد به مدرسه شد، اما بر مولفه مشارکت علمی تأثیر معناداری نداشت. نتایج پژوهش Noei, Moatamedy, Eskandari, Farokhi and Poshtmashhadi (2020) درباره اثربخشی برنامه آموزشی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر گرایش به رفتارهای پرخطر نشان داد که برنامه آموزشی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی باعث کاهش گرایش به رفتارهای پرخطر در نوجوانان در معرض خطر شد. در پژوهشی دیگر Lak et al (2019) ضمن بررسی اثربخشی آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی مبتنی

بر مدرسه بر نگرش به بزهکاری گزارش کردند که روش مداخله مذکور باعث افزایش نگرش منفی به بزهکاری و کاهش نگرش مثبت به بزهکاری در نوجوانان دختر شد. Victoria, Mandina and Maravire (2018) ضمن پژوهشی درباره اثربخشی مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر ارتقای تصویر سازمان به این نتیجه رسیدند که مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌تواند باعث ارتقای روابط سازمان و جامعه شود.

رفتارهای غیرمولد تحصیلی شیوع فراوانی در همه جوامع به‌ویژه در دوره نوجوانی دارد و باعث افت عملکردهای تحصیلی می‌شود و بر همین اساس باید به دنبال راهکارهای آموزشی برای کاهش آن بود که یکی از روش‌های احتمالا موثر در این زمینه روش آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌باشد و پژوهشی درباره اثربخشی آن بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی یافت نشد و در این زمینه خلأهای پژوهشی بسیار احساس می‌شود. نکته حائز اهمیت دیگر بر مبنای پژوهش Lak et al (2019) اینکه مرور متون علمی نشان می‌دهد، ایران از نظر وضعیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی در سطح مطلوبی قرار ندارد و شهادی برای این ادعا این است که ایران از لحاظ خشونت و نزاع‌های خیابانی در میان کشورهای جهان جزء ۵ کشور اول محسوب می‌شود و از دلایل آن پایین بودن سطح مسئولیت‌پذیری شهروندان آن نسبت به یکدیگر است. همچنین، به نظر می‌رسد که آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در نوجوانان که میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی آنها در حد متوسط یا پایین‌تر از آن است ضرورتی مضاعف دارد و توجه بیشتر پژوهشگران و مسئولان را می‌طلبد. علاوه بر مطالب بالا، نتایج این مطالعه می‌تواند به متخصصان و برنامه‌ریزان نظام آموزشی کمک شایانی نماید و به آنها در طراحی و اجرای یک روش مداخله جهت کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی کمک نماید. در نتیجه، با توجه به اهمیت رفتارهای غیرمولد تحصیلی در افت عملکردهای تحصیلی، اهمیت آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بهبود وضعیت‌های مختلف از جمله وضعیت تحصیلی، عدم یافتن پژوهشی درباره اثربخشی آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی و نقش و اهمیت این پژوهش و پژوهش‌های مشابه در بهبود وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان، هدف این پژوهش تعیین اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان بود. بنابراین، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سوال است که آیا آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان موثر است؟

روش شناسی

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا نیمه‌تجربی با طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری ۴۵ روزه با گروه کنترل بود. جامعه پژوهش دانش‌آموزان پسر پایه نهم شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بودند. حجم نمونه با استفاده از نرم‌افزار G Power و در نظر گرفتن حجم اثر ۰/۵، ریسک خطای نوع اول در سطح ۵ درصد و توان آزمون ۰/۸۰ معادل ۳۴ نفر تعیین شد که این ۳۴ دانش‌آموز با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و با روش تصادفی در دو گروه مساوی (هر گروه ۱۷ نفر) شامل گروه‌های آزمایش و کنترل جایگزین شدند. ملاک‌های انتخاب این دانش‌آموزان شامل کسب نمره بالا در مقیاس رفتارهای غیرمولد تحصیلی، زندگی همراه با پدر و مادر، عدم وقوع رخداد‌های تنش‌زا در خانواده، عدم دریافت خدمات روانشناختی در سه ماه اخیر و رضایت جهت شرکت در پژوهش بودند و ملاک‌های خروج آنها از نمونه شامل غیبت بیشتر از دو جلسه و عدم انجام تکالیف خانگی بود. مراحل اجرایی مطالعه حاضر به این صورت بود که بعد از تصویب پروپوزال و هماهنگی لازم با آموزش و پرورش شهر تهران اقدام به نمونه‌گیری شد. برای این منظور مقیاس رفتارهای غیرمولد تحصیلی بر روی گروهی از دانش‌آموزان اجرا و تعداد ۳۴ دانش‌آموزانی که نمره بالاتری در مقیاس مذکور کسب کردند را به‌عنوان نمونه انتخاب کردند. نمونه‌ها به روش تصادفی با کمک قرعه‌کشی در دو گروه ۱۷ نفری شامل گروه‌های آزمایش و کنترل گماشته شدند؛ به طوری که گروه آزمایش ۱۰ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای تحت آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی قرار گرفت و در این مدت گروه کنترل آموزشی ندید. محتوی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی ساخته‌شده توسط Noei et al (2020) بر اساس نظریه Patric (2016) بود که توسط ۱۰ نفر از متخصصان روانشناسی (۶ نفر) و جامعه‌شناسی (۴ نفر) مورد تایید قرار گرفت که عنوان و محتوای آن در جدول ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱. عنوان و محتوای جلسه به جلسه آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی

جلسات	عنوان جلسات	محتوای جلسات
اول	معرفی و بیان هدف جلسات	معارفه و برقراری ارتباط اولیه با نوجوانان و آشنایی نوجوانان با یکدیگر، بیان هدف کلی پژوهش و جلسات آموزشی، آشنایی با مقررات جلسات و توافق درباره زمان تشکیل، تعداد و مدت جلسات
دوم	همدلی و همدردی با دیگران	آموزش مهارت‌های بین‌فردی موثر مانند گوش‌دادن فعال، همدلی و احترام گذاشتن به تنوع و تفاوت انسانی
سوم	شناخت و احترام به حقوق خود و دیگران	آگاهی از ابعاد حقوق و مسئولیت‌های متقابل بین افراد، آموزش مهارت حل مساله و حل تعارض به شیوه صلح‌آمیز و آموزش خودکنترلی
چهارم	اهمیت ارزش‌های دینی- فرهنگی مانند راستگویی،	آشنایی با نمونه‌هایی از ارزش‌های فرهنگی مانند صداقت، راستگویی، نیکی به دیگران، انفاق، عدالت، امانت‌داری، وفای به عهد

	انفاق، عدالت و غیره	و غیره
پنجم	اهمیت حفاظت از محیط‌زیست	آشنایی با نقش هر فرد در حفظ و مراقبت از طبیعت، صرفه‌جویی در مصرف منابع طبیعی، تفکیک زباله و خودداری از آلوده کردن هوا، آب و زمینه از طریق انجام فعالیت‌های مرتبط
ششم	اهمیت میراث ملموس و ناملموس فرهنگی	آشنایی با میراث فرهنگی ملموس و ناملموس و شناخت زبان فارسی و اعیاد ملی به‌عنوان نمونه‌هایی از میراث فرهنگی از طریق فعالیت‌های گروهی
هفتم	قانون و قواعد اجتماعی و سبقت مسئولیت اجتماعی و منافع جمعی بر شخصی	آشنایی با اهمیت قانون‌گرایی و رعایت قوانین و مقررات، اهمیت منافع جمعی و تلاش برای ارتقای وضعیت اجتماعی از طریق فعالیت‌های مرتبط
هشتم	کار گروهی و مشارکت اجتماعی	نشان‌دادن نقش مشارکت داوطلبانه و همکاری گروهی در بهبود امور اجتماعی و حل مساله گروهی از طریق انجام فعالیت‌های مرتبط
نهم	انجام یک فعالیت خدمت‌محور گروهی	انجام نظافت گروهی در مدرسه به‌عنوان یک فعالیت خدمت‌محور گروهی
دهم	جمع‌بندی	جمع‌بندی مطالب جلسات قبل، گفتگو درباره تکالیف جلسات و فعالیت‌های خدمت‌محور و تشکر از نمونه‌ها به دلیل مشارکت در پژوهش

در هر جلسه به نمونه‌ها تکلیفی مرتبط با آن جلسه داده شد و در آغاز جلسه بعد ضمن بررسی تکلیف خانگی به آنان بازخورد سازنده داده شد. همچنین، در این مطالعه برای جمع‌آوری داده‌ها از مقیاس رفتارهای غیرمولد تحصیلی در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری ۴۵ روزه استفاده شد که در زیر تشریح می‌شود.

مقیاس رفتارهای غیرمولد تحصیلی توسط Rimkus (2012) با ۵۸ ماده و ۸ مولفه تقلب و سرقت ادبی (۱۰ ماده)، مصرف الکل (۴ ماده)، مصرف مواد (۵ ماده)، رفتار تبعیض‌آمیز (۴ ماده)، غیبت (۱۰ ماده)، اهمال‌کاری (۹ ماده)، رفتار انحرافی (۱۰ ماده) و رخوت (۶ ماده) ساخته شد. برای پاسخگویی به هر گویه از طیف لیکرت پنج درجه‌ای از هرگز (نمره ۱) تا هر روز (نمره ۵) استفاده شد و نمره هر مولفه از طریق مجموع نمره ماده‌های آن مولفه و نمره کل مقیاس از طریق مجموع نمره همه ماده‌ها محاسبه و نمره بالاتر به معنای بیشتر داشتن آن مولفه یا بیشتر داشتن رفتارهای غیرمولد تحصیلی می‌باشد. Rimkus (2012) روایی سازه ابزار را با روش تحلیل عاملی اکتشافی بررسی و نتایج حاکی از وجود ۸ مولفه تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال‌کاری، رفتار انحرافی و رخوت بود و این ۸ مولفه توانستند ۵۶/۵۹ درصد از واریانس کل را تبیین نمایند و پایایی را با روش آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۳ و مولفه‌های تقلب و سرقت ادبی ۰/۸۷، مصرف الکل ۰/۷۳، مصرف مواد ۰/۸۹، رفتار تبعیض‌آمیز ۰/۸۱، غیبت ۰/۸۶، اهمال‌کاری ۰/۸۷، رفتار انحرافی ۰/۸۶ و رخوت ۰/۷۰ گزارش کرد. در ایران، Mahbod and Fouladchang (2016) روایی ابزار را با روش تحلیل عاملی تاییدی بررسی و نتایج حاکی از برازش مدل آنها بود و پایایی را با روش آلفای کرونباخ برای مولفه‌های تقلب و سرقت ادبی ۰/۸۸، مصرف الکل و مواد ۰/۹۲، رفتار تبعیض‌آمیز ۰/۷۱، غیبت ۰/۸۷، اهمال‌کاری ۰/۸۸، رفتار انحرافی ۰/۷۷ و رخوت ۰/۶۶ گزارش کردند. در پژوهش حاضر پایایی با روش آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۶ و مولفه‌های تقلب و سرقت ادبی ۰/۹۲، مصرف الکل ۰/۷۵، مصرف مواد ۰/۸۳، رفتار تبعیض‌آمیز ۰/۸۵، غیبت ۰/۸۳، اهمال‌کاری ۰/۷۹، رفتار انحرافی ۰/۸۰ و رخوت ۰/۷۱ گزارش شد.

در این مطالعه داده‌ها پس از جمع‌آوری با مقیاس رفتارهای غیرمولد تحصیلی با روش تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر و آزمون تعقیبی بونفرونی در نرم‌افزار SPSS-24 در سطح معناداری ۰/۰۵ تحلیل شدند.

یافته‌ها

نتایج میانگین و انحراف معیار رفتارهای غیرمولد تحصیلی در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری ۴۵ روزه در جدول ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲. نتایج میانگین و انحراف معیار رفتارهای غیرمولد تحصیلی در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری

متغیر	مراحل	گروه آزمایش	گروه کنترل
تقلب و سرقت ادبی	پیش‌آزمون	۴۰/۶۴	۲۸/۲۹
	پس‌آزمون	۳۲/۴۷	۴۱/۵۲
مصرف الکل	پیش‌آزمون	۶/۵۸	۷/۱۸
	پس‌آزمون	۲/۲۳	۷/۶۴

۱/۶۶	۷/۸۵	۲/۰۲	۶/۳۵	پس‌آزمون	
۱/۴۹	۷/۶۴	۱/۹۳	۶/۳۵	پیگیری	
۱/۳۱	۸/۱۱	۱/۷۴	۷/۸۲	پیش‌آزمون	مصرف مواد
۱/۴۲	۸/۱۷	۱/۶۱	۷/۳۵	پس‌آزمون	
۱/۳۶	۸/۳۵	۱/۵۷	۷/۲۹	پیگیری	
۳/۱۵	۱۱/۷۰	۳/۲۶	۱۱/۷۶	پیش‌آزمون	رفتار تبعیض‌آمیز
۳/۴۰	۱۲/۷۰	۲/۲۹	۹/۴۱	پس‌آزمون	
۳/۰۷	۱۲/۲۹	۲/۲۳	۹/۴۷	پیگیری	
۷/۱۹	۲۷/۵۲	۶/۹۵	۲۷/۲۳	پیش‌آزمون	غیبت
۷/۵۷	۳۰/۰۵	۶/۴۵	۲۲/۵۲	پس‌آزمون	
۷/۷۵	۳۰/۷۶	۶/۰۶	۲۲/۲۳	پیگیری	
۵/۰۹	۲۶/۴۱	۶/۲۹	۲۶/۱۷	پیش‌آزمون	اهمال کاری
۴/۷۹	۲۸/۵۲	۵/۱۹	۲۰/۴۷	پس‌آزمون	
۴/۳۸	۲۹/۳۵	۳/۹۳	۱۸/۰۰	پیگیری	
۶/۶۳	۳۲/۰۰	۵/۸۴	۳۳/۳۵	پیش‌آزمون	رفتار انحرافی
۶/۱۶	۳۵/۳۵	۴/۷۷	۲۶/۷۰	پس‌آزمون	
۵/۵۰	۳۶/۸۲	۶/۰۰	۲۹/۲۳	پیگیری	
۳/۴۸	۱۸/۴۱	۴/۱۹	۱۹/۰۰	پیش‌آزمون	رخوت
۳/۳۶	۲۱/۲۹	۲/۷۱	۱۵/۸۸	پس‌آزمون	
۳/۸۸	۲۲/۰۵	۱/۸۹	۱۴/۲۹	پیگیری	
۹/۷۴	۱۷۰/۱۱	۱۳/۲۴	۱۷۲/۵۸	پیش‌آزمون	رفتارهای غیرمولد تحصیلی
۱۰/۵۰	۱۸۵/۴۷	۱۱/۲۲	۱۴۱/۱۷	پس‌آزمون	
۹/۲۹	۱۸۸/۲۹	۱۱/۳۶	۱۳۹/۲۳	پیگیری	

طبق نتایج جدول ۲، میانگین رفتارهای غیرمولد تحصیلی و همه مولفه‌های آن شامل تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال کاری، رفتار انحرافی و رخوت در گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل در مراحل پس‌آزمون و پیگیری نسبت به مرحله پیش‌آزمون کاهش بیشتری یافته است. بررسی پیش‌فرض‌های تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر نشان داد که فرض نرمال بودن بر اساس آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای همه متغیرها در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری به تفکیک گروه‌های آزمایش و کنترل، فرض برابری واریانس‌ها بر اساس آزمون لوین برای همه متغیرها در مراحل ارزیابی و فرض برابری کوواریانس‌ها بر اساس آزمون کرویت موخلی برای همه متغیرها رد نشد ($P > 0.05$)، اما فرض برابری ماتریس‌های واریانس-کوواریانس بر اساس آزمون ام‌باکس برای همه متغیرها رد شد ($P < 0.05$). در نتیجه، در تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر باید از شاخص گرینهاوس-گیسر استفاده شود. نتایج تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر برای تعیین اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان در جدول ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳. نتایج تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر برای تعیین اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان

متغیرها	منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	Fمقادیر	معناداری
تقلب و سرقت ادبی	گروه	۷۳۵/۶۸	۱	۷۳۵/۶۸	۳۷/۲۹	$0.05 <$
	زمان	۴۹۰/۵۶	۱/۵۹	۳۰۲/۵۲	۲۲/۱۰	$0.05 <$
	زمان*گروه	۵۶۴/۱۱	۱/۵۹	۳۵۲/۷۵	۲۸/۴۶	$0.05 <$
مصرف الکل	گروه	۲۴۲/۳۳	۱	۲۴۲/۳۳	۱۱/۳۴	$0.05 <$
	زمان	۱۹۱/۳۴	۱/۵۱	۱۲۴/۷۰	۹/۴۶	$0.05 <$
	زمان*گروه	۲۱۱/۴۸	۱/۵۱	۱۳۷/۱۵	۱۰/۰۳	$0.05 <$
مصرف مواد	گروه	۲۳۴/۸۲	۱	۲۳۴/۸۲	۱۷/۸۶	$0.05 <$
	زمان	۱۹۷/۵۹	۱/۷۰	۱۱۴/۲۰	۸/۳۵	$0.05 <$

۰/۰۵<	۸/۷۶	۱۱۹/۰۴	۱/۷۰	۲۰۵/۷۷	زمان*گروه	
۰/۰۵<	۱۵/۳۹	۴۱۰/۳۶	۱	۴۱۰/۳۶	گروه	رفتار تبعیض‌آمیز
۰/۰۵<	۹/۸۳	۲۲۵/۴۴	۱/۶۵	۳۷۵/۲۸	زمان	
۰/۰۵<	۱۰/۱۶	۲۳۱/۱۷	۱/۶۵	۳۸۹/۶۶	زمان*گروه	
۰/۰۵<	۴۲/۵۷	۵۵۳/۶۸	۱	۵۵۳/۶۸	گروه	غیبت
۰/۰۵<	۳۹/۵۵	۳۲۹/۹۰	۱/۵۴	۵۱۲/۷۰	زمان	
۰/۰۵<	۴۱/۱۲	۳۳۶/۰۹	۱/۵۴	۵۲۰/۶۶	زمان*گروه	
۰/۰۵<	۴۳/۲۸	۶۲۰/۱۹	۱	۶۲۰/۱۹	گروه	اهمال کاری
۰/۰۵<	۲۹/۷۳	۳۵۷/۲۸	۱/۶۶	۵۹۶/۴۱	زمان	
۰/۰۵<	۳۱/۵۸	۳۶۱/۶۵	۱/۶۶	۶۰۵/۳۲	زمان*گروه	
۰/۰۵<	۴۲/۲۴	۶۵۰/۸۳	۱	۶۵۰/۸۳	گروه	رفتار انحرافی
۰/۰۵<	۱۹/۳۲	۲۸۷/۹۰	۱/۷۶	۵۱۱/۵۸	زمان	
۰/۰۵<	۲۱/۸۹	۳۰۱/۰۸	۱/۷۶	۵۳۳/۴۳	زمان*گروه	
۰/۰۵<	۱۷/۳۵	۵۷۸/۴۳	۱	۵۷۸/۴۳	گروه	رخوت
۰/۰۵<	۱۲/۸۵	۳۳۷/۳۱	۱/۴۸	۵۰۳/۷۳	زمان	
۰/۰۵<	۱۴/۰۳	۳۵۱/۱۱	۱/۴۸	۵۲۴/۱۶	زمان*گروه	
۰/۰۵<	۵۸/۹۳	۱۸۵۰۸/۵۸	۱	۱۸۵۰۸/۵۸	گروه	رفتارهای غیرمولد تحصیلی
۰/۰۵<	۳۰۶/۴۴	۵۸۷/۴۹	۱/۶۷	۹۸۳۷/۲۰	زمان	
۰/۰۵<	۳۱۵/۳۷	۶۶۰۹/۶۲	۱/۶۷	۱۱۰۴۲/۶۴	زمان*گروه	

طبق نتایج جدول ۳، اثر گروه، زمان و تعامل زمان و گروه برای رفتارهای غیرمولد تحصیلی و هر هشت مولفه آن شامل تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال کاری، رفتار انحرافی و رخوت معنادار بود ($P < 0/05$). بنابراین، می‌توان گفت که روش آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی هم باعث کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی و همه مولفه‌های آن در دانش‌آموزان گروه آزمایش در مقایسه با دانش‌آموزان گروه کنترل شد و هم تفاوت میانگین‌ها در رفتارهای غیرمولد تحصیلی و همه مولفه‌های آن در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری معنادار بود. نتایج مقایسه زوجی رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان در مراحل ارزیابی بر اساس آزمون تعقیبی بونفرونی در جدول ۴ قابل مشاهده است.

جدول ۴. نتایج مقایسه زوجی رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان در مراحل ارزیابی بر اساس آزمون تعقیبی بونفرونی

متغیرها	مراحل ارزیابی	اختلاف میانگین‌ها	خطای استاندارد	معناداری
تقلب و سرقت ادبی	پیش‌آزمون	۶/۵۲	۰/۲۱	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	۶/۵۴	۰/۲۱	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	۰/۰۲	۰/۱۹	۰/۰۵>
مصرف الکل	پیش‌آزمون	۰/۵۳	۰/۱۹	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	۰/۵۳	۰/۲۱	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	۰/۰۰	۰/۲۰	۰/۰۵>
مصرف مواد	پیش‌آزمون	۰/۴۱	۰/۱۲	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	۰/۴۳	۰/۱۴	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	۰/۰۵	۰/۱۲	۰/۰۵>
رفتار تبعیض‌آمیز	پیش‌آزمون	۲/۲۵	۰/۶۳	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	۲/۲۰	۰/۶۲	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	-۰/۰۵	۰/۶۲	۰/۰۵>
غیبت	پیش‌آزمون	۴/۴۱	۰/۱۴	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	۴/۳۵	۰/۱۵	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	۰/۰۶	۰/۱۲	۰/۰۵>
اهمال کاری	پیش‌آزمون	۶/۰۳	۰/۴۱	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	۷/۹۴	۰/۴۱	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	-۱/۹۱	۰/۴۳	۰/۰۵>

رفتار انحرافی	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	۶/۲۴	۰/۵۲	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	پیگیری	۴/۱۰	۰/۵۲	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	پیگیری	۲/۱۴	۰/۵۱	۰/۰۵>
رخوت	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	۴/۹۱	۰/۳۳	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	پیگیری	۵/۰۴	۰/۳۳	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	پیگیری	۰/۱۳	۰/۳۴	۰/۰۵>
رفتارهای غیرمولد تحصیلی	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	۲۸/۲۹	۰/۸۶	۰/۰۵<
	پیش‌آزمون	پیگیری	۲۹/۸۳	۰/۹۳	۰/۰۵<
	پس‌آزمون	پیگیری	-۱/۵۴	۰/۷۹	۰/۰۵>

طبق نتایج جدول ۴، اختلاف میانگین پیش‌آزمون با پس‌آزمون و پیگیری در متغیر رفتارهای غیرمولد تحصیلی و همه مولفه‌های آن شامل تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال‌کاری، رفتار انحرافی و رخوت معنادار بود ($P < 0/05$)، اما اختلاف میانگین آزمون و پیگیری در متغیر رفتارهای غیرمولد تحصیلی و همه مولفه‌های آن معنادار نبود ($P > 0/05$). به عبارت دیگر، آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی در مراحل پس‌آزمون و پیگیری در مقایسه با مرحله پیش‌آزمون باعث کاهش معنادار رفتارهای غیرمولد تحصیلی و همه مولفه‌های آن شامل تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال‌کاری، رفتار انحرافی و رخوت شد، اما بین مراحل پس‌آزمون و پیگیری در هیچ یک از متغیرها تفاوت معناداری وجود نداشت. تفاوت پس‌آزمون در مقایسه با پیش‌آزمون نشان‌دهنده اثربخشی روش مداخله و تفاوت معنادار پیگیری در مقایسه با پیش‌آزمون نشان‌دهنده حفظ اثربخشی روش مداخله در مرحله پیگیری بود.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نقش مخرب رفتارهای غیرمولد تحصیلی، هدف این پژوهش تعیین اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان بود.

یافته‌های این پژوهش نشان داد که آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی باعث کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان و همه مولفه‌های آن شامل تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال‌کاری، رفتار انحرافی و رخوت شد و نتایج در مرحله پیگیری نیز باقی ماند. با اینکه پژوهشی درباره اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر رفتارهای غیرمولد تحصیلی یافت نشد، اما یافته‌های این پژوهش از جهاتی با یافته‌های پژوهش‌های Shams and Shafi Naderi (2022) مبنی بر اثربخشی آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر افزایش حس تعلق به مدرسه و مولفه‌های آن شامل حمایت معلم، مشارکت در اجتماع، رعایت احترام و عدالت در مدرسه، احساس مثبت در مدرسه و تعلق فرد به مدرسه شد، Noei et al (2020) مبنی بر اثربخشی برنامه آموزشی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر کاهش گرایش به رفتارهای پرخطر در نوجوانان در معرض خطر، Lak et al (2019) مبنی بر اثربخشی آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی مبتنی بر مدرسه بر افزایش نگرش منفی به بزهکاری و کاهش نگرش مثبت به بزهکاری در نوجوانان دختر و al Victoria et (2018) مبنی بر اثربخشی مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر بهبود و ارتقای روابط سازمان و جامعه همسو بود.

در تبیین اثربخشی و ماندگاری اثربخشی آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان و همه مولفه‌های آن می‌توان استنباط کرد که این روش مداخله بر همدلی، شناخت و احترام به حقوق خود و دیگران، اهمیت ارزش‌های فرهنگی چون صداقت و کمک به دیگران، اهمیت قانون و قواعد اجتماعی در حفظ نظم، کار گروهی، ارتقای وضعیت زیست‌محیطی و مسائل اجتماعی و به‌طور کلی بر بهبود زندگی خود و دیگران تأکید می‌کند که می‌تواند علاوه بر بهبود وضعیت کلی مسئولیت‌پذیری در افراد باعث رشد و بهبود باور مثبت به آینده، هنجارهای اجتماع‌گرایانه، فرصت‌هایی برای مشارکت اجتماع‌گرایانه، رفتارهای اجتماع‌گرایانه در گروه همسالان، خانواده، محله، مدرسه و اجتماع و بازنشاسی رفتار مثبت در آنان شود. موارد مذکور به معنای بهبود رفتارهایی است که پذیرش عام و جهانی داشته و در معنای عمومی دارای مطلوبیت است. بنابراین، دور از ذهن نخواهد بود فردی که دارای مولفه‌هایی از رفتارهای مسئولیت‌پذیرانه است به جای اسناد به بیرون از روش‌ها و سبک‌های اسناد درونی استفاده نماید و رفتارهای مخرب و غیرمولد در آنها کاهش یابد. نکته مهم دیگر اینکه آموزش مسئولیت‌پذیری و شناسایی ارزش‌های فردی در پیشگیری یا کاهش ابتلاء نوجوانان به انواع ناهنجاری‌های رفتاری- اجتماعی، رفتارهای نادرست تحصیلی، اختلال‌های روانی و شخصیتی نقش موثری دارند. بنابراین، با توجه به اهمیت و رازش آموزش مسئولیت‌پذیری با اهداف پیشگیرانه و ارتقای سطح سلامت روان، فقدان این مهارت باعث کاهش ارزشمندی در وجود فرد خواهد شد.

علاوه بر آن، آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی در افراد احساس کفایت، اعتمادبه‌نفس، موثر بودن، غلبه بر مشکلات، سازگاری با ناکامی، توانایی برنامه‌ریزی، رفتارهای هدفمند را بهبود می‌بخشد که همه این موارد می‌توانند نقش موثری در کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان داشته باشند.

مهم‌ترین نقطه قوت پژوهش حاضر بررسی پایداری نتایج در مرحله پیگیری بود که پژوهش‌های قبلی گزارش شده در این زمینه به آن توجهی نداشتند. از محدودیت‌های رایج پژوهش حاضر می‌توان به تک جنسیتی بودن جامعه پژوهش، محدود شدن جامعه پژوهش به دانش‌آموزان پایه نهم شهر تهران و استفاده از ابزارهای خودگزارشی اشاره کرد. بنابراین، انجام پژوهش حاضر بر روی دانش‌آموزان دختر، انجام بر روی دانش‌آموزان سایر پایه‌ها و سایر شهرها و در صورت امکان استفاده از مصاحبه ساختاریافته به جای پرسشنامه پیشنهاد می‌شود. نتایج این مطالعه نشان داد که آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی باعث کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی دانش‌آموزان و همه مولفه‌های آن از جمله تقلب و سرقت ادبی، مصرف الکل، مصرف مواد، رفتار تبعیض‌آمیز، غیبت، اهمال کاری، رفتار انحرافی و رخوت شد و نتایج در مرحله پیگیری نیز باقی ماند. این نتایج برای متخصصان و برنامه‌ریزان نظام آموزش و پرورش تلو یحات کاربردی دارد و آنان بر اساس نتایج این مطالعه و مطالعه‌های مشابه می‌توانند برنامه‌هایی جهت کاهش رفتارهای غیرمولد تحصیلی طراحی و اجرا نمایند. همچنین، پیشنهاد می‌شود که برای دبیران، مشاوران، مدیران و معاونان مدارس دوره آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی برگزار تا آنان بتوانند از راهکارهای آن برای کاهش رفتارهای ناهنجار و نامناسب دانش‌آموزان از جمله رفتارهای غیرمولد تحصیلی استفاده نمایند. پیشنهاد کاربردی دیگر برگزاری دوره‌های آموزش مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای دانش‌آموزان به‌ویژه برای دانش‌آموزان دارای رفتارهای ناهنجار می‌باشد.

تشکر و قدردانی

در پایان، از همه کسانی که در انجام این مطالعه سهمی داشتند، قدردانی می‌شود.

References

- Burgos J, Carnero MC. (2020). Assessment of social responsibility in education in secondary schools. *Sustainability*, 12(4849): 1-38.
- Craddock N, Spotswood F, Rumsey N, Diedrichs PC. (2022). "We should educate the public that cosmetic procedures are as safe as normal medicine": Understanding corporate social responsibility from the perspective of the cosmetic procedures industry. *Body Image*. 43: 75-86.
- Crede M, Niehorster S. (2009). Individual difference influences on self-focused and other-focused counterproductive student behaviors. *Personality and Individual Differences*, 47(7): 769-776.
- Cuadrado D, Salgado JF, Moscoso S. (2020). Individual differences and counterproductive academic behaviors in high school. *PLoS ONE*, 15(9): 1-19.
- Cuadrado D, Salgado JF, Moscoso S. (2021). Personality, intelligence, and counterproductive academic behaviors: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 120(2): 504-537.
- Diponegoro AM, Sari EYD, Bashori K. (2020). Counterproductive behaviors among Indonesian students. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(6): 4003-4010.
- Droms C, Stephen SAK. (2015). The effectiveness of social responsibility courses in higher education. *Journal of Learning in Higher Education*, 11(2): 15-21.
- Filho WL, Doni F, Vargas VR, et al. (2019). The integration of social responsibility and sustainability in practice: Exploring attitudes and practices in Higher Education Institutions. *Journal of Cleaner Production*, 220: 152-166.
- Galvao A, Mendes L, Marques C, Mascarenhas C. (2019). Factors influencing students' corporate social responsibility orientation in higher education. *Journal of Cleaner Production*, 215: 290-304.
- Gurlek M. (2021). Workplace ostracism, Syrian migrant workers' counterproductive work behaviors, and acculturation: Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 46: 336-346.
- Islam S, Permazadian V, Choudhury RJ, et al. (2018). Proactive personality and the expanded criterion domain of performance: Predicting academic citizenship and counterproductive behaviors. *Learning and Individual Differences*, 65: 41-49.
- Lak R, Mohaqeqkamali H, Hosseinzadeh S. (2019). The effectiveness of school-based social responsibility training on attitude toward juvenile delinquency among adolescent girls. *Social Welfare Quarterly*, 19(74): 97-131. (In Persian)
- Mahbod M, Fouladchang M. (2016). Perceived control in the relationship between big five personality factors and counterproductive academic behavior: Structural equation modeling. *Journal of Developmental Psychology: Iranian Psychologists*, 12(47): 265-279. (In Persian)
- Noei Z, Moatamedy A, Eskandari H, et al. (2020). Evaluating efficacy of a social responsibility- based educational program on at risk youth's tendency toward high- risk behaviors. *Research in Clinical Psychology and Counseling*, 9(2): 71-86. (In Persian)
- Paola Palacios Garay J, Zavaleta Oliver JM, Chaccara Contreras V, et al. (2021). Social responsibility in university students according to gender and age. *Health Education and Health Promotion*, 9(Special Issue): 513-519.
- Rimkus LK. (2012). A new measure of counterproductive student behavior. MA Thesis, Faculty of the Department of Psychology, East Carolina University.
- Salgado JF, Cuadrado D, Moscoso S. (2022). Counterproductive academic behaviors and academic performance: A meta-analysis and a path analysis model. *Frontiers in Psychology*, 13(893775): 1-21.
- Schwager ITL, Hulshager UR, Lang JWB. (2016). Be aware to be on the square: Mindfulness and counterproductive academic behavior. *Personality and Individual Differences*, 93: 74-79.
- Shams Z, Shafi Naderi M. (2022). The effectiveness of social responsibility training on school's sense of belonging and academic motivation of female students. *Journal of Excellence in Education and Training*, 1(1): 41-55. (In Persian)
- Victoria M, Mandina SP, Maravire CV. (2018). Effectiveness of corporate social responsibility in enhancing company image. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 16(3): 1-7.